

XVI. YÜZYILDA OSMANLI - SPANYA KT SADÎ L K LER : AKDEN Z'DE REKABET

Faruk BAL

Dr.

OTTOMAN-SPANISH ECONOMIC RELATIONS IN THE SIXTEENTH CENTURY: RIVALRY IN THE MEDITERRANEAN

Abstract: From the beginning of the sixteenth century, Ottoman Empire and Spanish states came up against each other in the Mediterranean. Spain sought to get access to Sudanese gold via the bases it established in the North African coast, and by gaining sovereignty over the Mediterranean to control the East-West trade and wheat supply which is vital for her. The westward progress of Ottoman State in the Mediterranean and conquer of Egypt brought the encounter of the two sides. Hence a century long rivalry began. The rivalry not only continued at military area but also at political and economic arena. Both sides banned trade with the rivals. However, the trade between the two worlds kept its continuity thanks to intermediary states. Through Venice, French, British, Dutch, Geneva, under Toscana flag, via the European harbors like Marseilles, Livorno and Genoa the trade between the parties preserved. While these European ports were delivering the products demanded by Spain and supplied by Ottomans to the peninsula, they were also accomplishing the heading of American silver to these regions.

Keywords: Rivalry in the Mediterranean, Ottoman-Spanish Relation, Economic History, Ottoman Studies, Economic Relation.

XVI. YÜZYILDA OSMANLI- SPANYA KT SADÎ L K LER : AKDEN Z'DE REKABET

Özet: Osmanlı ve spanya Devletleri, XVI. yüzyılın ba larından itibaren, Akdeniz'de birbirleriyle kar ı kar ıya geldiler. spanya, Akdeniz üzerinde egemenlik kurarak Do u-Batı ticaretini ve kendisi için hayati önemi olan bu day arzını kontrol etmek; Kuzey Afrika kıyılarında kurdu u üsler üzerinden Sudan altınlarına ulaşmak istiyordu. Osmanlı Devleti'nin, Akdeniz'de batıya do ru ilerleyi i ve Mısır'ı alması, iki tarafı kar ı kar ıya getirdi. Böylece Akdeniz'de yüzyılın sonuna kadar sürecek rekabet başladı. Rekabet, yalnızca askerî olarak değil, siyasî ve iktisadî olarak da sürmekteydi. ki taraf da dü manla ticareti yasaklıyordu. Bununla birlikte iki dünya arasında ticaret, aracı devletlerin vasıtasıyla süreklili ini korudu. Venedik, Fransız, İngiliz, Hollanda gibi devletlerin bayra ı altında ticaret devam etti. Marsilya, Livorno, Cenova, bu ticarete en önemli aracı Avrupa limanlarıydı. Bu Avrupa limanları, spanya'nın ihtiyaç duydu u Osmanlı'nın sundu u ürünleri yarımadaya taşıırken, Amerikan gümü ünü de o bölgelere yönlendirmeye ini yerine getiriyorlardı.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz'de Rekabet, Osmanlı- spanya li kileri, İktisat Tarihi, Osmanlı Çalı maları, Ekonomik li kiler.

I. G R

Osmanlı ve spanya devletleri arasında cereyan eden iktisadî münasebetler, çok yo un olmamakla birlikte her asırda, dönemin uluslararası ve bölgesel ko ulları içerisinde, kendine has bir seyir takip etti. ki devletin de cihan hâkimi olma iddiası, Akdeniz'in Do u ve Batı ucunda yer alan bu devletleri birbirleriyle rekabetin içerisine soktu. Osmanlılar, kendilerini slam dünyasının hâkimi ve koruyucusu olarak telakki ettiklerinden tüm siyasî, askerî ve iktisadî te ebbüslerinde bunu göz önünde bulundurarak hareket etmişlerdir. Bir yandan elde ettikleri topraklarda düzeni sağlamaya, sosyal ve iktisadî hayatın dengeli bir biçimde süreklili ini korumaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nin doğuda ve batıda genişlemesi, sadece yeni topraklar ele geçirme kaygısı ile olmamıştır. Yayılma amaçları içerisinde siyasî ve dinî kaygılarla birlikte, iktisadî hedefler de bulunuyordu. Nitekim ilerlemelerini, iktisadî olarak kendilerine en yüksek faydayı sağlayacak ve sahip oldukları zenginliklerini korumalarına olanak tanıyacak yerlere

do ru sürdürdüler. Fetihlerin yönüne bakıldığında bu hedefler rahatlıkla görülmektedir. Osmanlı ilerlemesi, dönemin önemli ticaret merkezleri, yolları ve limanlarına do ru gerçekleşmiştir.

XVI. yüzyılın ba larında berya Yarımadası'nda bütünlü ünü sağlayan spanyol Krallığı, V. Carlos'un Roma-Germen imparatoru ilan edilmesiyle Katolikliğin savunucusu olarak ve dünya imparatorluğu kurma arzusuyla, Akdeniz'de fetih hareketlerine girişti. spanyolların fetih hareketlerinde temel güdü, doğunun hazinelere ve kıymetli mallara ulaşmasıydı. Gerçekte Avrupa toplumlarını co rafî ke iflere yönlendiren saik de buydu. spanyollar, o dönemde Amerikan hazinelerinin önemi henüz ortaya çıkmadığından, Akdeniz'de egemenlik kurarak Do u ve Batı arasındaki ticarî trafi i kontrol etmek istiyorlardı. Bir taraftan irsiyet yoluyla elde ettikleri topraklar sayesinde Akdeniz'in Avrupa kıyıları ve adalarında tutunmaya çalışırken di er taraftan Kuzey Afrika kıyılarında, kendilerini Akdeniz hâkimiyetine ve Afrika'nın altınlarına ulaşacak üsler kurmaya çalışıyorlardı.

Böylece Do u Akdeniz'e ula arak, Do u'dan gelen ticaret yollarına hâkim olacaktı.

Osmanlı'nın batıya do ru ve spanya'nın do uya do ru ilerleyi i kısa sürede iki devleti kar ı kar ıya getirdi. Akdeniz'de birbirlerine rakip olarak ortaya çıkan taraflar, yo unlu u de i mekle birlikte üç yüz yıl sürecek bir rekabet ve mücadelenin içerisine girdiler. Mücadelenin ilk a ması, iki tarafın do rudan donanma sava larına giri ti i ve birbirlerine üstünlük sa lamak için yo un çaba sarf etti i XVI. yüzyılda gerçekleşti. Bu yüzyıla, rekabet yüzyılı diyebiliriz. XVI. yüzyılda do rudan iktisadî münasebetler çok zayıf oldu. Arada sava lar olması nedeniyle taraflar ekonomik ve ticarî ili kileri yasaklamaktaydı. ki ülke arasında ticaret ancak aracı devlet, liman ve ehirlere tarafından sürdürülüyor veya kaçakçılık ve korsanlık gibi faaliyetlerle gerçekleşiyordu. Taraflar arasında zaman zaman barı yapma ve do rudan ba lantı kurma giri imleri olsa da bunlar, ba arısızlıkla sonuçlandı. Bu yüzyılda, spanya ve müttefikleri ile Osmanlı Devleti arasında büyük donanma sava ları gerçekleşti. Akdeniz'de kazanan taraf, Osmanlı oldu. XVI. yüzyılın ilk çeyre inde, Osmanlı Devleti Akdeniz'de üstünlü ünü kabul ettiriyordu. Yüzyılın sonunda ise, spanya ve müttefikleri nebahtı'da elde ettikleri zafer ra men, Akdeniz hâkimiyetini Osmanlı'ya bırakmak zorunda kalıyorlar ve bu zaferden siyasî ve iktisadî olarak yeterince yararlanamıyorlardı. Osmanlı Devleti ise sahip oldu u bölgeler üzerinde yer alan ticaret yollarında güvenli i artırma çabasına girdi. Yaptı ı antla malar ve verdi i ahidnâmelerle, ekonomik faaliyetlerin süreklili ini sa lamakla kalmıyor, aynı zamanda rakiplerini zayıflatmaya çalı ıyordu.

Sava lar, iki dünya arasında iktisadî ili kileri tamamen sonlandırmadı. Akdeniz'in iki yakasında ticaret, dolaylı yollardan da olsa devam etti. Her ne kadar bazı tarihçi ve ara tırmacılar, Müslümanların ilerlemesinin Akdeniz'in iki yakasını birbirinden kopardı ını ve co rafi ke ifler neticesinde, Ümit Burnu'nun dola ılarak Hindistan'a ula lılabilmesinin ticaretin yönünü okyanusa çevirdi ini, Akdeniz ticaretinin bunalıma girdi ini iddia etseler de bu dü ünçe geçerlili ini yitirmi görünmekteydi. Günümüzde pek çok bilim adamı, Müslümanların ilerleyi inin, Osmanlı geni lemesinin ve co rafi ke iflerin Akdeniz dünyasında ili kilerin kesilmesine yol açtı ını kabul etmemektedir. Aksine, slam dünyası ve Hıristiyan Avrupa dünyası arasında ili kiler sürekli olarak devam ede gelmi tir. Bu çalı mada, ili kilerin süreklili inden yola çıkarak, Osmanlı ve spanya'nın birbirleri ile olan iktisadî münasebetleri ele alınacaktır. Burada u konunun vurgulanması faydalı olur: ncelenen dönem, Osmanlı ve spanya arasında do rudan münasebetlerin bulunmadı ı bir zamanı kapsamaktadır. Bu nedenle de müspet anlamda ili kilerden ziyade, rekabete ve mücadeleye dayanan bir durum söz konusudur. Rekabetin yanı sıra dolaylı kanallardan sürdürülen ileti im devam etmektedir. Bu durumda

çalı ma, daha çok iki taraf arasında husule gelen rekabet ve mücadeleye, bu rekabetin nedenleri ve sonuçlarına odaklanmaktadır. Aynı zamanda rekabet içerisinde de olsa, iktisadî-ticarî ili kilerdeki süreklilik ortaya konulmaktadır.

II. XV. YÜZYILIN SONUNDA AKDENİZ DÜNYASI

XVI. yüzyıldan itibaren Akdeniz'de yükselen devletler do uda Osmanlılar ve batıda Roma-Germen mparatorlu u'nu ilan eden spanyollardır. ki devletin yükseli leri birbirlerine benzerlik gösterir. Her iki devletin de yükseli i tesadüflerden ziyade, bölgede ortaya çıkan siyasî, iktisadî ve sosyal ko ulların etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu iki devlet, Akdeniz'de XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sürecek, zaman zaman iddetini artıran ve zaman zaman ise so uyan askerî, siyasî ve ekonomik bir çatı manın içerisine girmi lerdir. Her iki toplumun hafızasında daha çok sava lar, özellikle de deniz sava ları yer etmi tir. Osmanlı- spanya deyince ilk üzerinde durulan konu iki tarafın özellikle XVI. yüzyılda birbirlerine kar ı gerçekleşti i mücadele olmu tur. Her ne kadar iki tarafın hafızasına sava lar ve rekabet kazanımlı olsa da iktisadî faaliyetler, do rudan ve dolaylı yollardan süreklili ini korumu tur.

Osmanlı ve spanya'nın Akdeniz'e olan ilgisi çok erken tarihlere dayanmaktadır. Her iki devlet de uzun süre Akdeniz'de hâkimiyet tesis etme çabasında bulunmu tur. Osmanlıların, Batı Akdeniz'deki faaliyetleri Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar uzanmaktadır. Nitekim 1480 yılında Gedik Ahmet Pa a komutasında bir Osmanlı ordusu, talya'nın güneyine çıkartma düzenleyerek Otronto'yu ele geçirdi [1]. Osmanlı Devleti, 1494'te Kemal Reis'i resmen Osmanlı hizmetine alarak Akdeniz'deki denizcilik faaliyetlerini güçlendirdi. Kemal Reis'in yaptı ı ıslahat çalı maları ve II. Beyazıt'ın hususi alakası ile Osmanlı donanması, Akdeniz'in en kuvvetli donanmalarından biri olarak ortaya çıktı. 1499-1502 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Venedik sava ları, XVI. asrın ba larında, donanmanın ba arısını ortaya koymas ı açısından önemli bir yere sahiptir. Osmanlıların kazandı ı muvaffakiyet, Akdeniz hâkimiyetine bir ba langıç te kil etmesi açısından büyük de er ta nmaktadır [2]. Bu zaferle birlikte Osmanlılar, Batı Akdeniz yollarına ula ma fırsatı elde etmi tir.

spanya, 1469'da Kastilya kraliçesi Isabella ve Aragon kralı Ferdinand'ın evlili inden sonra berya Yarımadası'nda birli ini gerçekle tirme yoluna girdi. 1492'de Avrupa'daki son Müslüman devlete ev sahipli i yapan Granada'nın alınması ve 1512'de de Navarra Krall ı ile birle menin sa lanmasıyla yarımada bütünlük sa landı. I. Carlos, 1519 tarihinde, V. Carlos adıyla Kutsal Roma-Germen mparatoru seçildi. Bu suretle Katolik Hıristiyan âlemi içerisinde fiili olarak spanyol tahakkümü kurulmu oluyordu. V. Carlos

imparator seçilmekle, Katolik Hıristiyan âleminin, slam dünyası karısında müdafisi ve öncüsü durumuna geçmiştir [2].

XV. yüzyılın sonlarında spanya, Akdeniz'de hâkimiyet tesis ederek, Avrupa dünyası için büyük öneme sahip olan dounun hazinelerine, baharat, ipek gibi ürünlerine ve Afrika altınlarına ulaşmak istiyordu. O dönemde, Atlas Okyanusu yolu kullanılarak dounun baharatı ve değerli mallarına ulaşmak henüz kolay değildi. Amerika'nın kıymetli madenler, özellikle de gümü açısından sonraki yıllarda ortaya çıkacak olan önemi henüz belirginleşmemişti. spanyollar, Portekiz'in Ümit Burnu'nu dolaşarak buldu ve Afrika baharat yoluyla ilgilenmiyordu. İleride bahsedilecek şekilde Tordesillas Antlaşması bu bölgeyi Portekiz hâkimiyetine bırakıyordu. Üstelik Afrika kıyılarına dolaşarak dounun mallarının tahmini zahmetli ve yüksek maliyetlere katlanmayı gerektiriyordu. Sudan altınlarına ulaşmanın en kolay yolu da Akdeniz'e hâkim olmak ve Kuzey Afrika kıyılarını kontrol altına almaktı. spanya için önemli olan Akdeniz'i kendi kontrolü altına alabilmektir. Nitekim kendi hâkimiyeti altına almak istediği bir denizde başka bir ülkenin tahakkümünü kabul etmediği için 1495 yılında, Fransa ile bir savaş yapıldı [3].

spanya ile birlikte diğer Avrupa devletlerinin Afrika altınlarına ve Hindistan'a ulaşacak yeni bir yol bulma girişimleri erken tarihlerden itibaren başlamıştı. 1415 yılında Sebe'ti (Ceuta) Müslümanlardan alan Portekizliler deniz yolu emperyalizme başlangıç yapmış oldular. Böylece Portekizliler, Atlantik'i Akdeniz'e bağlayan geçit yollarına kısmen de olsa hâkim olarak kendileri için önemli bir coğrafi konum elde ettiler [1]. Batı Afrika'nın köle merkezlerine ve altın madenlerine Akdeniz limanlarından daha yakın olan Güneybatı berya limanları, Müslüman kervanlarının Afrika ticareti üzerindeki inhisarını kırmayı amaçlayan okyanus seferleri için elverişli bir konumda bulunmaktaydı. 1434 yılında Bojador burnunun (Re's-i Bucadur) ötelere ulaşılması ve 1444'te Arguin adasının keşfiyle, Portekiz'den başlayarak Kuzey Afrika üzerinden Batı Afrika'nın altın ve köle bölgelerine uzanan yeni bir güzergâh kabaca keşfedildi. 1487'de Gine körfezine ulaşan Portekizliler, Elmina (Sao Jorge de Mina)'da bir ticaret merkezi kurmayı başardılar. 1488'de Bartolomeu Dias Ümit Burnunu dolaştı. 1492'de Christopher Columbus, Yeni Dünya'ya ulaşarak spanya'yı deniz yolu emperyalizmin içerisine soktu [1].

Columbus'un Yeni Dünya'yı keşfi, Akdeniz'de Hıristiyan dünyası, özellikle spanya ile Osmanlı arasındaki mücadele ile ilgili görünmektedir. Columbus'un günlüklerinden, onu harekete geçiren gerçek faktörün, slam dünyasını geriden çevirmek, Doğu'daki Hıristiyan dostu Moğol Hanı ile doğrudan ilişki kurmak, Hindistan ticareti için deniz yolunu açmak, Batı ve Doğu Hıristiyanlarının birliki ile Kudüs'ü geri

almak olduğu anlaşılmaktadır [4]. Batı dünyasını, Hindistan'a denizden doğrudan bir yol aramaya iten stratejik faktör, Fatih'in İstanbul'u fethi sonrası Ceneviz kolonilerini alarak doğu ticaret yollarını ele geçirmiş olmasıdır. Her ne kadar Osmanlılar, Batı dünyası ile ticareti sonlandırmamış ve verdikleri ahidnâmelerle sürekliliğini sağlamak için çaba sarfetmiş olsalar da Avrupa Devletlerinin doğu ticaretinden elde ettikleri kârı paylaşmıyorlardı. Böylece ticaret yollarının Osmanlı denetimine girmesiyle, batı Cenevizliler olmak üzere Avrupa emir ve devletlerinin doğu ticaretini tek başlarına kontrol etme imkânları son buldu. Üstelik Osmanlılar, doğu ticaretini Avrupa devletleri ile ilişkilerinde siyasî ve ekonomik bir araç olarak kullanıyordu. Diğer taraftan XIV. ve XVI. yüzyıllarda büyüyen Avrupa ekonomisi altın ve gümü darlığını her geçen gün daha fazla hissetmeye başlamıştı. Avrupa'da gittikçe artan parasıkıntısı Türklerle karşı Haçlı girişimlerini bir zaruret haline getirmekteydi [4].

1494 yılında gerçekleşen Tordesillas Antlaşması, dünya üzerinde spanya ve Portekiz'in hâkimiyet alanlarını belirlemesi açısından büyük önem arz etmektedir. Antlaşma, Avrupa'nın haricinde kalan dünyayı, Capo de Verde adalarını başlangıç noktası olarak spanya ve Portekiz arasında paylaşmaktaydı. Sınırın batısında kalan keşfedilmiş olan ve bu tarihten sonra keşfedilecek olan yerler Brezilya hariç spanya'ya verilirken, doğusunda kalan yerler Filipinler hariç Portekiz'e bırakılmaktaydı. Yalnız antlaşma Akdeniz'i içermediği için spanya, Akdeniz'e hâkim olarak Kuzey Afrika'yı etkisi altına alma çabasına girişti. spanyollar, Sahra'nın girişinde bir liman elde ettiler ve buradan Muluya Nehri'ne kadar Akdeniz kıyısını ele geçirdiler. spanyol Krallığı'nın amacı, Afrika'da kendisine kalıcı bir yer edinerek, karavanlar için açtığı yollarla Afrika altınlarına ulaşmaktı [3]. Kuzey Afrika'da kurucu tahakküm spanya'ya, Akdeniz'in Avrupa kıyılarını da kontrolü altına almasıyla, Akdeniz hâkimiyetini ve Afrika altınlarını verecekti. Büyüyen spanya Krallığı için Hindistan'dan gelen ürünlere ve Afrika'nın altınlarına ulaşmak, iktisadî olarak olağanüstü zenginlikler sunuyordu.

Katolik Kral Fernando, 1492 yılında Granada'yı ele geçirdikten sonra tüm çabalarını Akdeniz'e yöneltti. İktisadî anlamda Akdeniz'le bütünleşerek baharat yolunu elde etmek istiyordu. Ekonomik hedeflerini iki ana alana ayırmıştı. İlk hedefi Endülüs ve Sicilya bu dayımı elinde tutarak, temel gıda maddesi olan tahıllarda fiyat istikrarını korumaktı. İkincisi ise Rodos, Kıbrıs ve skenderiye üçgenine hâkim olarak ipek, ap, deri ve özellikle de geleneksel baharat ticaretine ortak olabilmektir [3]. Üretim daha çok doğu ülkelerine başlı oldu ve kıtlıkların ve açlıkların çok sık görüldüğü bu asırlarda en temel gıda maddesi olan tahıl arzını kontrol altında tutabilmek, bir imparatorluk için vazgeçilmez öneme sahipti. Kıtlık dönemlerinde, ülke içerisinde temel gıda

maddelerinde fiyat istikrarının sağlanması, yarımadadaki bu day üretim merkezlerini kontrol altında tutmaya çalışıldı. İspanya için önem bakımından Sicilya bu day ilk sırada geliyordu. Öte yandan ülkenin baharat ticaretine hâkim olması, İspanya'nın sürekli ihtiyaç duyduğu mallarının kesintisiz olarak topraklarına ulaşmasını sağlayacak ve aynı zamanda ticaretin kontrolü ile hazinenin kaynakları arttırılacaktı.

III. XVI. YÜZYIL: AKDENİZ'DE REKABET

XVI. yüzyılın başlarında, İspanyolların Doğu Akdeniz'e ulaşarak buralardan pay alma hedefi başarıyla sonuçlandı. İspanya'nın Talya, Tunus ve Malta üzerindeki çabaları gerçekleşti. Bu arada Osmanlıların ilerleyişini devam ettirmeydi. Osmanlılar nebahtı, Moron ve Koron'u ele geçirerek Korint Körfezine yaklaştı [3]. Yavuz Sultan Selim'in 1516-17 tarihlerinde Mısır'ı almasıyla, Osmanlı gücü kendini Kuzey Afrika ve İspanya'da da hissettirmeye başladı. 1522 yılında Rodos'un fethi, Osmanlıların Akdeniz'de elde ettiği önemli bir başarıdır. Bu tarihten itibaren Batı Akdeniz'de Osmanlı ilerlemesi devam etti.

Osmanlı Devleti'nin Sudan ve Habeşistan'dan gelen altın ve Avrupa yönüne doğru olan baharat ticaretine katılması Mısır'ın fethiyle gerçekleşti. Bu altın ticareti ve Kızıldeniz yolu, Doğu Akdeniz ticaretindeki rolünü coğrafik nedenlerden sonra da yitirmedi, hatta Osmanlı fethinden sonra önemini arttırdı. Özellikle XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Kızıldeniz ve Basra Körfezi yolları yeniden canlandı. Mısır valisi Süleyman Paşa'nın, 1538 tarihinde Aden'i almasından [5] ve Kızıldeniz'de güvenli ulaşılmasından sonra baharat ticareti yeniden eski önemini kazandı [6]. Osmanlı Devleti, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nde güvenli ulaşılmasına büyük çaba sarf ederek Portekizlilerin doğu ticaretini Ümit Burnu üzerinden gerçekleştirmeye girişimlerini engellemeye çalıştı. Diğer taraftan da Akdeniz'de güvenli ulaştırarak ve bazı devletlere ticaret ayrıcalıklar vererek bu yolun faal kalmasını sağladı.

Akdeniz'de Osmanlı ile İspanya arasında doğrudan ilk çatışma Kemal Reis'in 1505 senesinde Endülüslü Müslümanlarına yardım amacıyla İspanya kıyılarına vurmasıyla başlamaktadır. Kemal Reis, İspanya kıyılarına düzenlediği saldırılar sonucunda bir kısım Müslüman ve Yahudi'yi kurtararak Osmanlı topraklarına getirmiştir [7]. Bu tarihten önce Osmanlı Devleti ile İspanya arasında barış görüşmeleri başlamıştır. XV. yüzyılın sonlarında iktidarda olan Katolik Krallar, başlangıçta Osmanlı Devleti ile savaşmak istememeler, barış antlaşması yaparak ilişkileri geliştirmeye ve bu şekilde Doğu ticaretine ortak olmaya çalışmışlardır. O dönemde İspanya, Venedik ile savaş halindeydi. Katolik Krallar, Osmanlı Devleti ile yapılacak bir barış ve ticaret antlaşmasının kendileri için önemli olacağını düşünüyorlardı. Bunun için de Osmanlı Devleti ile antlaşma girişiminde

bulundular. Katolik kralların diplomatik ilişkilerinin kaydedildiği belgelerde bu durum açıkça görülmektedir. Nitekim 29 Ocak 1483 tarihli bir belgede Fernando'nun, kendi hâkimiyeti altında bulunan Napoli Kralı'na kendisi, Napoli ve diğer bazı devletler adına Osmanlı Devleti'yle barış, ateşkes ya da dostluk antlaşması yapmaya izin verdiği belirtilmektedir. Fernando, Napoli Kralı'na gönderdiği mektupta, kralın yapacağı barış ve dostluk antlaşmasının bütün Aragon, Sicilya, Valencia, Sardinya ve Mayorka krallıkları ve Katalonya Prensi tarafından tanınacağını ifade etmektedir. Osmanlılarla antlaşma yapmak üzere Napoli Kralı'na tam yetki vermektedir [8].

26 Ağustos 1483 tarihli bir başka belge ise, Venedik ile devam eden savaş hakkında bilgi vermekte ve Türklerle barış yapılmak üzere olduğundan Granada Kralı Ebu Abdullah'a yapılan baskıya son verilmesi ve rahat bırakılması konusunu içermektedir [8].

İspanyollarla gerçekleşen bu ilk görüşmeler başarıyla sonuçlanır. Bu tarihten sonra iki devlet arasında XVI. yüzyılın sonuna kadar devam edecek, ancak yüzyılın sonunda hızını yitirecek bir mücadele başlayacaktır. Akdeniz'e hâkim olarak bölge ekonomilerini kontrol altında tutmaya çalışan iki devlet, karada ve denizde sürekli olarak karşı karşıya gelmektedir. Bu mücadelenin denizdeki boyutu Akdeniz'de, karadaki boyutu Kuzey Afrika'da gerçekleşmektedir. Yüzyılın sonlarında, II. Felipe döneminde Portekiz'in İspanyollar tarafından ilhakıyla çatışma Hint okyanusuna da yayılmıştır [2].

XVI. yüzyılda, Akdeniz'de üstünlük sağlamak için İspanyolların aleyhinde gelişme gösterdi. İspanyol Krallığı, yoğun çaba sarf ederek gerçekleştirmeye çalıştığı Akdeniz ve Kuzey Afrika ile ilgili hedeflerine ulaşmada başarısız oldu. II. Beyazıt zamanında, Osmanlı Devleti'nin desteğiyle, Kuzey Afrika'ya yerleşen Türk denizcileri, Cezayir'i merkez edinerek Akdeniz'de hâkimiyet mücadelesine başlamışlardır. Barbaroslarla güçlenen Cezayir Beyliği, Barbaros Hayreddin'in Osmanlı hizmetine girmesiyle gücünün zirvesine ulaştı. Cezayir'de otoritesini kuran Barbaros Hayreddin, 1529'da Cezayir'deki İspanyol kalesini ele geçirmek için harekete geçti. Cezayir kalesinin ele geçirilmesiyle Türkler denizcilikte kullanabilecekleri bir limana sahip oldular ve İstanbul ile olan irtibatlarını çok daha emniyetli hale getirdiler [1]. Barbaros, 1533 senesinde İstanbul'a davet edilerek, Cezayir Beylerbeyi ve Kaptan-ı Derya olarak tayin edildi [2]. Kaptan-ı Derya unvanı verilen Barbaros Hayreddin Paşa, Akdeniz'de Osmanlı gücünün temsilcisi oldu. 1538'de Hayreddin Paşa, İspanyolların Akdeniz'deki temsilcisi Andrea Doria komutasındaki İspanyol donanmasını yenilgiye uğattı [5]. Böylece 1538-1571 tarihleri, Akdeniz'de Osmanlıların mutlak üstün olduğu bir dönem oldu [9].

spanyolların ve Osmanlıların Kuzey Afrika topraklarında geni leme yöntemlerine bakıldığında bunun birbirlerinden çok farklı olduğunu göze çarpmaktadır. Osmanlıların geni leme modelleri sadece iktisadî gayeler üzerine kurulu olmamaktadır. Müslüman denizcileri, yalnızca ticarî avantajlar peşinde koşmaya sevk eden bir tüccar sınıfı bulunmamaktadır. Fakat bu, Osmanlıların deniz aı seferlerin iktisadî veçhesinden habersiz oldukları anlamına gelmemektedir. Dönemin birçok Osmanlı âlim ve ileri geleni, padişahı, Batı dünyasının keşifleri ve deniz aı faaliyetleri hakkında bilgilendirmekteydi. Bunlardan biri olan Pirî Reis, daha 1517 yılı gibi erken bir tarihte, Osmanlı padişahını, Hıristiyan devletlerin Afrika'nın öbür ucunda girişimleri ticarî faaliyetler hakkında bilgilendirmiştir. O, Kitab-ı Bahriye adlı eserinde Portekizlilerin Afrika kıyılarına dolaarak Hindistan'a ulaşma çabalarına yer vermektedir. Portekizlilerin, Hint denizine ilişkin yerleşim yerlerinden bahseder. Onların amacının buraların zenginliklerini ve madenlerini elde etmek olduğunu ifade etmektedir [10].

1534'de Barbaros, Tunus'u zapt etti. Tunus'un zaptıyla Osmanlılar, Doğu ve Batı Akdeniz'de eskisine oranla çok daha güvenli hareket eder hale geldiler. Fakat V. Carlos'un çok kuvvetli bir orduyla saldırması üzerine Barbaros, 1535'de Tunus'u terk ederek Cezayir'e çekildi. 1541'de V. Carlos Cezayir'e bir sefer düzenledi fakat burada yenilen ve ağır kayıplar veren İspanyol ordusu geri çekilmek zorunda kaldı [2].

1560 tarihinde, Osmanlı donanmasının Cerbe'de, Andrea Doria komutasındaki İspanyol donanmasını yenilgiye uğratması, Akdeniz'de dengeleri belirlemiştir. Bu zafer sonrasında çok sayıda Hıristiyan kadirgasının imha edilmiş olması, Hıristiyan kıyılarına ve ticaretini korsanlık faaliyetleri karşısında daha da savunmasız bırakıyordu [1]. Cerbe zaferi, Osmanlıların Batı Akdeniz ve Kuzey Afrika'da üstünlüklerini pekiştirmiştir.

1570 yılında Osmanlılar, Doğu Akdeniz ticaret yollarını tamamen ele geçirebilmek amacıyla Kıbrıs'a sefer düzenlediler. Suriye ve Mısır'ı ele geçiren Osmanlı Devleti, Akdeniz'de Suriye ve Anadolu kıyılarına yakın bir konumda olan ve iktisadî açıdan önemi bulunan Kıbrıs'ı almaya karar verdi. Venediklilerle sulh yapılına rağmen, Mısır'a giden gemiler, insanlar, tacirler, hacılar, Kıbrıs'tan yapılan düman saldırılarından zarar görmekteydi. Bu nedenle eyhülislam Ebu Suud Efendi'den alınan fetva ile Kıbrıs'a sefer düzenlendi [5]. Venedikliler adayı korumak için müttetiklerinden yardım istedi. Venedik'e yardım edecek devletler içerisinde yüz kadirga ile İspanya'da yer almaktaydı. İspanya'nın savaşa katılacağını Dubrovnik Osmanlı Devletine haber vermiştir [11]. Babakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), 12 numaralı Mühimme Defteri'nde, Dubrovnik Beyi'ne gönderilen, H. 978 (1570) tarihli bir hükümde, İspanya Kralı Felipe'nin, Kıbrıs'ın savunmasında Venedik'e yardım etmek amacıyla yüz kadirga gönderdiğinden haberdar

olduğu bildirilmektedir. Bundan sonra alınacak olan haberlerin bildirilmeye devam edilmesi istenmektedir [12].

Kıbrıs, 4 Ağustos 1571 yılında, Magosa'nın da teslim alınmasıyla fethedildi. Osmanlılar için Kıbrıs adası, Malta'nın sağlayamadığı pek çok avantaja sahipti. İstanbul'a yalnızca 750 mil uzakta yer alan ada, Anadolu'nun güney kıyılarına oldukça yakındı. Adanın fethiyle Arabistan, Mısır ve Filistin'de gerçekleştirilen savaşlar desteklenebilecekti. Adanın alınmasıyla Doğu Akdeniz ticareti tamamıyla Osmanlı kontrolü altına girmektedir [13].

IV. NEBAHTI SAVAHI SONRASI ATE KES VE AKDENİZ'DE SULARIN DURULMASI

Kıbrıs'ın fethinden sonra, Ekim 1571'de, İspanyolların da içerisinde yer aldığı kutsal ittifak ile gerçekleştirilen en nebahtı Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanması ağır bir yenilgiye uğradı. Osmanlılar için bu yenilgi tam bir şok oldu. Fakat bir yıl sonra yeni donanma inşa edildi ve Haçlılar bu zaferden yeterince istifade edemediler. Nebahtı savaşında, müttetik donanmasının Osmanlı donanmasını yenilgiye uğratması, Osmanlılar için bir felakete dönüştü. Kıbrıs'ın fethiyle Osmanlılar, Mısır ile İstanbul arasındaki güzergâhı güvence altına almışlardı. Kuzey Afrika'da ise Tunus'u ele geçirerek bölgede hâkimiyetlerini pekiştirdiler [1]. Nebahtı, batılılar açısından büyük bir zafer olmakla birlikte bunu izleyen yıllarda, zaferi kanıtlayan bir başarı elde edemediler. Kutsal ittifak'ın amacı Kıbrıs'ı geri almaktı [14]. İttifak, amacını gerçekleştirmediği için başarısız oldu. Osmanlılar yenilmelerine rağmen deniz güçlerini korudular. Nitekim 1572'de, iki yüz elli kadirga ve batıda, gerekli savaş donanımları ile birlikte yapıldı ve Kılıç Ali Paşa komutasında Akdeniz'deki faaliyetlerine başladı [5]. Bir sonraki yıl ise Kutsal ittifak parçalandı.

Venedikliler, müttetiklerinden ayrılarak Osmanlı Devleti ile barış yaptı. 13 Zilkade 980/17 Mart 1573 tarihinde verilen ahidnâme ile Venedik Kıbrıs'ın Osmanlılara terki kabul edilmektedir. BOA, 21 nolu mühimme defterinde yer alan 404 numaralı hükümde Venedik'e verilen ahidnâme yer almaktadır. Buna göre Venedik, daha önceden verdiği 300.000 florini her sene ödemeye devam edecekti. Bunun haricinde, Zaklise (Zante) adası için verdiği 500 flori haracı, 1500 florine çıkarmayı kabul etti. Kıbrıs, Osmanlı hâkimiyetine geçtiği için Venedik'in burası için verdiği yıllık 8000 florinlik vergi kaldırıldı [15]. Antlaşma sırasında İstanbul'da bulunan Venedik elçisi Andrea Badoaro, "Türkler, sanki nebahtı Muharebesi'ni kazanmış görünüyorlar" demiştir [16].

Nebahtı Savaşı sonucu, kutsal ittifakın elde ettiği zaferden yararlanamamasıyla İspanyollar da Osmanlı Devleti ile ateşkes yapmanın yollarını aramaya başladılar.

Aslında spanyolların Osmanlı ile ate kes çabası yüzyılın ortalarına, 1558-59 yıllarına rastlar. Anla ma teklifi Osmanlı devletine, Cenovalı Francesco de Franchis Tortorino tarafından getirildi ve Sadrazam Rüstem Pa a'ya iletildi [17]. Anla ma ko ulları kısaca u ekilde olacaktı: 15-20 yıl süreli dü ünülen antla ma, her iki imparatorlu un yanı sıra bu imparatorluklara ba lı devletleri de içerecekti. Tacirler için serbest dola m izni sunacaktı. Korsanlara yardım edilmesine ve korunmalarına son verilecekti. ki hükümdarın iradesi olmadan, anla ma tek taraflı olarak bozulamayacaktı. Anla maya son verilmesi durumunda, her iki tarafın tebaasının dü man topraklarından engelleme ile kar ıla madan çekilebilmesi için bir yıllık süre tanınması öngörülmekteydi. Fakat bu çabalar, II. Felipe'nin sonradan vazgeçerek 1559 yılında Osmanlılarla sava a tutu masıyla sonuçsuz kaldı [17]. nebahtı Sava r'ının sonuçlarının istenilen meyveleri vermemesi, 1573-74'te spanyolların Tunus'u almaları, fakat aynı yıl Osmanlıların geri alması [17], spanya'yı yeniden Osmanlı Devleti ile ate kes yapma fırsatlarını aramaya yönlendirdi. spanyollar için Akdeniz'de sava her geçen gün daha a ır yük halini almaktaydı. Avrupalı bankerlere borçlarını ödeyemeyen II. Felipe, 1575 yılında, yeni bir iflas ilan etmek zorunda kaldı. Krallık, borçlarını, her seferinde iki cephe de sava mak zorunda oldu undan frenleyememekteydi. Altı yıldan beri devam eden Flandra sava larından hiçbir sonuç alınmamı tı. Bu sava ın bütçeye maliyeti, 2-3 milyon duka arasında de i mekteydi. Di er taraftan Akdeniz'de, Osmanlıya kar ı yapılan sonuçsuz mücadele sürmekteydi. II. Felipe'ye, 1574 yılında, Akdeniz'de Türklere kar ı donanma bulundurmanın maliyeti 1.200.000 dukanın üzerinde olmu tu [18].

Böylece 1569'dan itibaren spanyollar, Osmanlı Devleti ile barı yapmanın yollarını aramaya ba ladılar. Bu amaçla II. Felipe, 1577 yılında, Martín de Acuña'yı, barı görü mesi yapmak üzere stanbul'a gönderdi. Aynı yılın Mart ayında stanbul'a ula an Acuña, bir yıllık bir ate kes yapmayı ba ardı. Bir yıllık ate kesin yenilenmesi için ertesi yıl, Milanlı Giovanni Margliani tekrar stanbul'a ate kes görü meleri yapmak üzere gönderildi. Margliani, 7 ubat 1578 tarihinde, bir yıllık yeni bir ate kes daha yapmayı ba ardı. Kalıcı bir ate kes yapma çabalarını sürdüren Margliani, 1581 tarihinde üç yıllık bir ate kes daha yapmayı ba ardı. spanya ile yapılan ate kes, 1584, 1587 ve 1591 yıllarında yenilendi [18]. spanya bu ate kesini birçok te ebbüse ra men ancak iki yüz yıl sonra barı anla masına çevirebilmi tir [19].

Osmanlı ve spanya arasındaki mücadele, II. Felipe'nin 1580 tarihinde Portekiz'i ilhaki ile Hint okyanusuna da intikal etti. Buraların spanyol hâkimiyetine geçmesinin iktisadî bakımdan büyük ehemmiyeti vardı. Hindistan ticaret yollarının kontrolü ve limanların emniyet altına alınması bir zaruretti [2]. Osmanlılar, daha önce Portekizlilerle yaptıkları mücadele

neticesinde Aden'i alarak Basra Körfezi ve Kızıldeniz'de güvenli i sa lama ba arısını göstermi ler ve Do u ticaretinin kesintiye u ramadan devamını sa lamı lardı. Hindistan ticaretini kontrol altına almak isteyen spanya, 1586 yılında, Aden kalesinin yüz altmı mil kar ısında yer alan bir adada bulunan, daha önce Yemen ve Aden kalesi fatihi Süleyman Pa a tarafından yıkılan bir kaleyi Portekiz'den aldı [14]. Mısır Beylerbeyi Sinan Pa a tarafından bildirildi ine göre spanyollar, kaleye asker sevk etmek suretiyle adayı takviye etmi , kaleyi yeniden tamir ederek güçlendirmi ve tersane kurarak gemi in asına ba lamı lardı. spanya'nın burayı ele geçirmesi, Hindistan'dan Cidde limanına gelen tüccarlara engel olu turmaktaydı. spanyolların, Kızıldeniz yönüne gidecek gemileri engellemesi yol güvenli i ortadan kaldırmı tı. Bu durum üzerine Yemen Beylerbeyi Hasan Pa a'ya spanyolların adadaki faaliyetlerine engel olunması bildirildi. Hasan Pa a, Ekim 1586/Zilkade 994 tarihinde harekete geçerek, spanyolların adadaki faaliyetlerine son verdi. spanya'nın dört kadırgası ile birlikte çok sayıda mala ganimet olarak el koydu ve bunları stanbul'a gönderdi [14].

Osmanlı ve spanya Devletleri arasında mücadele yalnızca askerî alanda kalmadı. Taraflar, rakiplerini zayıflatmak ve üstünlü ü ele geçirmek için siyasî, iktisadî ve diplomatik yolları da ihmal etmediler. Aralarında ittifak yaptıkları devletleri rakiplerine kar ı destekleyerek ve onlara iktisadî, ticarî ayrıcalıklar sa layarak dü manlarına kar ı daha etkin bir mücadele sürdürmeye çalı maktaydılar. Osmanlılar Fransa ve Venedik'e, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren de ngiltere ve Hollanda'ya kapitülasyonlar verdiler. Bu ülkelerle yaptıkları barı ve ticaret antla maları ile spanya'nın Akdeniz'de faaliyet alanını daraltmaya çabaladılar. Kapitülasyonlar, Osmanlılara ticarî olarak büyük avantajlar sa lıyordu ve devletin iktisat politikaları ile tamamen uyumluydu. Osmanlı ekonomisi, arz yönlü bir ekonomiydi ve kapitülasyonlar sayesinde mal arzının çok olması ülkede bolluk ve ucuzluk sa lamaktaydı. Di er taraftan ticaretin süreklili i kapitülasyonlar yoluyla rahatlıkla devam etmekteydi. Kendilerine imtiyaz verilen devletler ile onların bayra mı ta ryan di er devletler, Osmanlı limanlarında rahatlıkla ticaret ve ta imacılık yapabilmekteydi. spanyollar da benzer ekilde Kuzey Afrika'da yer alan kabile ve devletleri yaptıkları antla malarla yanlarına çekerek Osmanlı ilerlemesini durdurmaya çalı maktaydı. spanyollar, Kuzey Afrika devletleri ile gerçekle tirdikleri antla malarla siyasî hedeflerini gerçekle tirmekle kalmamı , her zaman talep duydukları do u ürünlerinin kesintisiz bir ekilde ülkelerine ula masını da sa lı mı lardır.

spanya'nın Kuzey Afrika devletleri ile ittifak çabalarını gösteren güzel bir örnek, Tunus'un 1535 yılında Osmanlılardan geri alınmasından sonra, Tunus kralı ile yapılan antla madır. 1534 yılında bölgeyi ele geçiren Barbaros, V. Carlos'un kuvvetli bir ordu ile

saldırması üzerine, 1535 yılında, burayı bırakarak geri çekildi. Tunus'u Türklerden geri alan Carlos, Tunus Kralı Muley Albacen (Muley Hasan) ile bir antla ma gerçekle tirdi. spanya'nın Simancas ar ivinde, Estado 462 numaralı dosyada yer alan, 6 A ustos 1535 tarihinde gerçekle tirilen antla ma[20] hükümlerine göre Tunus hâkimiyeti, tekrar Muley Hasan'a iade ediliyordu. Muley Hasan, bunun kar ılı nda daha önce esir alınan tüm Hıristiyanları serbest bırakacak ve mülklerini geri iade edecekti. Bundan sonra, Roman mparatorlu u'nun, bu imparatorlu a ba lı ulus ve toprakların, Avusturya Krallı ı'nın hiçbir vatanda mı, esir veya köle yapmayacaktı. Aynı zamanda Tunus Kralı, spanya'nın vassallı mı ve bunun kar ılı nda her senenin Santiago gününde, yani 25 Temmuz'da, 6 Arap atı ve 12 ahin vermeyi kabul etmekteydi.

ayet Barbaros ve Türkler, Tunus'a tekrar saldırıca olursa ve mparator burayı tekrar kurtarmak zorunda kalırsa, Tunus Kralı, 55.000 duka altın vermeyi, bu olayın ikinci kez tekrarında ise 100.000 duka altın vermeyi kabul etmekteydi. Türklerin Tunus'u üçüncü kez ele geçirmeleri ve spanya'nın tekrar geri alması durumunda ise Tunus tamamen spanyol hâkimiyetine geçecekti.

Antla ma, Tunus Kralı'nın hiçbir Hıristiyan, Türk veya ba ka bir devletin vatanda ları ile spanya aleyhinde bir ittifak yapmamasını ve belirli aralıklarla yaptı ı ı ler hakkında bilgi vermesini içermektedir. Bunun kar ılı nda spanya da, Tunus aleyhinde hiçbir antla ma yapmayacak ve yaptıkları konusunda bilgi verecekti.

Antla manın önemli maddelerinden biri de spanya'dan göç eden Müslümanların Tunus'a yerle melerine izin verilmemesidir. spanya, Osmanlı Devleti'ne kar ı ittifak kurdu u Kuzey Afrika krallıklarıyla yaptı ı antla malarla, ülkesinden göç eden Müslümanların oralara yerle mesine engel olmaktadır. Bu sayede, oralardan ülkesine kar ı gerçekle ecek korsan saldırılarına kar ı kendisini güvenceye almaktadır. spanya'dan kaçarak Kuzey Afrika'ya gelen Müslümanlar, buralarda ya ba ımsız olarak örgütlenerek ya da mevcut korsanlara katılarak spanya kıyılarına akınlar düzenlemekteydi. Bu akınlar, spanyollara büyük zararlar vermekteydi. spanya'nın müttefiki olan Kuzey Afrika krallıklarına gidemeyen Müslümanların büyük ço unlu u, Osmanlı hâkimiyetinde olan bölgelere göç etmekteydi. Böylece Osmanlı hâkimiyetinde olan bölgeler, spanyol Müslümanların nüfus bakımından en yo un oldu u yerler ve spanya'ya kar ı korsanlık faaliyetlerinin gerçekle tirildi i en önemli üsler konumuna yükseldiler.

Tunus, spanyolların Akdeniz'deki faaliyetlerini sürdürebilmeleri için önemli bir limandı. Bu nedenle de spanyollar, burada tam anlamıyla bir hâkimiyet kurmak istiyorlardı. Böylece antla maya, spanyolların Tunus'ta

kalıcı hâkimiyet kurmalarını sa layacak maddeler eklendi. Antla maya göre, Osmanlı hâkimiyetinde kalan ve henüz geri alınmamı Tunus toprakları, spanyol Kralı tarafından alınacak olursa, tamamen spanyol Krallı ı'nın hâkimiyetine geçecekti. Tunus Kralı ve varisleri bu bölgelerdeki haklarından vazgeçmekte ve her türlü haklarını, spanyol Kralı'na vermekteydi. Ayrıca stratejik bakımdan büyük öneme sahip olan Boleta limanı ve kalesi, antla mayla spanya'ya bırakılmaktadır. spanyollar, Boleta kalesi ve limanını ellerinde bulundurmalarının kar ılı ı olarak her yıl Tunus Kralı'na 12.000 duka altın vermeyi kabul etmekteydiler. Böylece bu bölgede yapılacak olan tüm anla maların ve ticarî menfaatlerin tasarruf hakları, spanya Kralı ve onun ailesine bırakıldı.

Yukarıda önemli hükümlerine yer verilen antla ma ile spanya Kralı V. Carlos, Tunus Kralı Muley Hasan'ı himayesi altına alarak Türklerle kar ı korumakta ve bu yolla kendisine bir müttefik edinmi olmaktadır. Aynı zamanda Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da faaliyetlerini sürdürebilece i güçlü bir kale ve liman elde etmi bulunmaktadır. Antla ma yalnızca siyasi hükümler içermemekte, iki ülke arasında ticareti de kapsamaktadır. Tarafalara birbirlerinin topraklarında serbestçe ticaret yapma olana ı tanımaktadır. Böylece spanyollar, Kuzey Afrika limanları ile do rudan ticaretlerini devam ettirme olana ı bulmaktadırlar.

Osmanlı Devleti de ba ta Venedik ve Fransa olmak üzere di er Avrupa devletlerini spanya kar ısında desteklemekteydi. Osmanlılar ahidnâme vermek suretiyle Hıristiyan dünyasından kendisine müttefikler elde etmekte ve di er devletlerle mücadelesinde onların tarafsız kalmasını sa lamaktaydı. Venedik'e verilen ticarî ayrıcalıklar onların birçok zaman haçlı ittifakından uzak durmasını sa lamı tır [21]. Ahidnâmeler, aynı zamanda Akdeniz'de ticaretin güvenli ini ve süreklili ini garanti etmekteydi. Böylece Devlet, Do u ile Batı arasında kontrol altında tuttu u önemli ticarî yollar üzerinde ekonomik faaliyetlerin kesintisiz olarak devam etmesini sa lamaktaydı.

Osmanlılar, Venedik'e verdikleri ticarî ayrıcalıkların dı nda Fransa'ya da ayrıcalıklar tanıdılar. Osmanlı Devleti, ubat 1536 (aban 942)'da, Fransızlara bir ahidnâme verdi [21]. Fransa'yla yapılan antla ma hükümlerine göre Fransız tüccarların %5 gümrük vergisi ile her iki devlete ait gemilerle serbestçe ticaret yapmaları ve bütün hukukî i lemlerde Fransız konsolosların kaza hakkı kabul edilmekteydi. Fransız vatanda ları hakkındaki davalara kadılar bakmayacak, bunlara divan-ı hümayunda bakılacaktı ve kadıların yanında birer Fransız tercüman bulunacaktı. Müslüman reayadan birine borcunu ödemedi kaçan bir Fransız yerine bir ba ka Fransız veya konsolos yakalanmayacak, Fransız Kralı aleyhine dava açılacaktı. Fransız uyru una mensup bir kimse kadılara müracaat etmeden vasiyet olunan malları, Fransız

konsolosuna teslim edilerek, Fransız kanunlarına göre muamele görecekti. Esir Fransızlar serbest bırakılacak ve bundan sonra yakalananlar esir muamelesi görmeyecekti [7]. Bu ahidnâme Fransızlara önemli ayrıcalıklar sağlamıştır. Ahidnâme ile İngiliz, Sicilya, Ceneviz, İspanya, Floransa gibi tüm Hıristiyan devletlere, Fransız bayrağı altında ticaret yapma hakkı tanındı.

İspanya'ya karşı desteklenen devletlerden biri de daha önce belirttiğimiz gibi Venedik'tir. Ancak Venedik, 1571 yılında Kutsal İttifak'a katılarak Osmanlıya karşı nebahtı savaşında yer almıştır. Nebahtı Savaşı sonrası Osmanlılar yenilmelerine rağmen, tekrardan güçlü bir donanma kurarak Akdeniz hâkimiyetini bırakmayacaklarını göstermişlerdir. İttifakın ulaştığı maksadın amacı olan Kıbrıs'ı geri alma ve Osmanlıları Akdeniz'den çıkarma hedeflerinin gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir. Bunun üzerine Venedik, ittifakın üçüncü yılında, Kıbrıs üzerindeki tüm haklarından vazgeçerek ve yüklü bir savaş tazminatı ödemeyi kabul ederek Osmanlı Devleti ile yeniden bir antlaşma yapmak zorunda kaldı [9].

nebahtı yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti'nin İspanya'ya karşı desteklediği devletlerin arasına İngiltere, Flandre ve Hollanda da dahil oldu. Osmanlı Devleti'nin bu ülkelere verdiği destek ve imtiyazlar büyük bir diplomatik başarı olarak görülmektedir. Böylece Osmanlı Devleti, verdiği ticarî imtiyazlar ile Akdeniz'de dengeyi yeniden kendi lehine çevirmeyi başardı.

V. TİCARİ İMMİYAZLAR, ARACILAR VE MANLARA

XVI. yüzyılın sonuna kadar her iki taraf arasında yoğun bir rekabet ve mücadele olsa da iktisadî ilişkiler, bu çatışma ortamında, dolaylı yollarla devam etmekteydi. Özellikle savaş dönemlerinde getirilen tüm yasaklamalara ve engellemelere rağmen taraflar arasında ticaretin kesintiye uğramadan sürdüğü söylenebilir. Her iki tarafın da birbirlerinin ürünlerine olan ihtiyacı nedeniyle aradaki ilişkiler devam etti. Bu ilişkiler kimi zaman korsanlık yoluyla, kimi zaman da kaçakçılık, özel ruhsatlar ve tarafsız devletlerin aracılığıyla sürdürülmekteydi. Sık sık ortaya çıkan kıtlıklar ve İspanya'nın baharat olmak üzere doğu ürünlerine duyduğu ihtiyaç, Akdeniz'in iki yakasında döngüsel sürekliliği sağlamaktaydı. Özellikle tahıl gibi temel gıda maddelerinin ticareti her zaman yasaklamalara ve sınırlandırmalara tabiydi. Tahıl arzında ortaya çıkacak bir sıkıntı büyük şehirlerin iktisadî sorununa yol açar ve fiyat istikrarsızlıklarına neden olabilmekteydi. Tüm yasaklamalara rağmen, sık sık kıtlıkların görülmesi temel tüketim maddesi tahıla olan ihtiyacı artırmakta bu da İslam dünyası ile ticaretin sürekli devam etmesini gerektirmekteydi. Diğer taraftan tahıl ticareti üzerindeki yasaklar, dost milletlerin yardımıyla yapılan ticaretin aracılığıyla delinmi tir [22].

İspanyol arşiv belgeleri içerisinde iki dünya arasında süre gelen mücadeleyi anlatan çok sayıda belge bulunmaktadır. Özellikle XVI. yüzyıla ilgili belgeler, savaşın tüm boyutları ile sergiliyor. Osmanlı ordusu ve donanmasını, ordu ve donanmanın faaliyetlerini, padişahların seferlerini, İran ve Avrupa'yla yapılan savaşları, padişahın çocukları ile ilişkilerini anlatan belgeler, İspanyol arşivlerinde çok sayıdadır. Her an bir Türk saldırısı ile karşılaşma endişesi taşıyan veya Türklere karşı bir harekât, bir ittifak gerçekleştirilmeye çalışılan İspanyol Kralları, casuslardan, tüccarlardan, din adamları ve esirlerden gelecek haberlere büyük önem vermektedir. Geniş bir casusluk ağı bu konuda İspanya'ya hizmet etmekteydi. Bu dönemde İspanyol donanmasında görevli bir memurun aylık 30-40 escudoyu geçmezken, İstanbul'da bulunan casuslara, derecesine göre 100 ile 300 escudo arası aylık verilmektedir. İspanya'nın İstanbul'dan haber almak için yalnızca İstanbul'da bulunan casuslara yaptığı ödeme on binlerce dukayı geçmekteydi [18].

Her iki dünya arasında çatışmanın ağırlıkta olduğu İspanyol belgeleri, aynı zamanda Afrika ve Doğu Akdeniz'de yer alan, "kâfir memleketlerle" ticarî ilişkileri yasaklayan belgeleri de kapsamaktadır. 1505, 1506, 1516, 1518, 1524, 1549 ve 1553 kararları konuya örnek olarak verilebilir. Bu yasaklar, Müslüman ülkelerle gerçekleştirilen savaşlar nedeniyle politik sebeplerle, doğu manının limanlara yanaşarak ordunun hazırlıkları hakkında bilgi almasını engellemek gibi stratejik sebeplerle, temel gıda maddelerinin ve kıymetli madenlerin çıkmasını engellemek gibi ekonomik sebeplerle olabilmekteydi [23].

Benzer şekilde Osmanlılar da doğu manna yapılacak ihracatı yasaklamaktaydılar. Osmanlı Devleti'nin ihracat yasakları daha çok ordunun, donanmanın, sarayın ve İstanbul'un ihtiyaçları ile ilgili malların yasaklanmasına yönelikti. At, silah ve barut gibi ordunun ihtiyacı ile ilgili malların ihracatı tüm devlet hudutları dahilinde yasaktı. Tahıl ile ilgili yasaklar ise zaman zaman verilen ruhsatlarla delinebiliyordu. Ayrıca yerel ve bölgesel bazı yasaklar da bulunmaktaydı. Örneğin, İstanbul'un ihtiyacını karşılamakla yükümlü olması nedeniyle Ege kıyılarından kuru üzüm ihracatı yasaktı [24].

Hiç şüphesiz her iki taraf arasında da, doğu manla ilişkileri engellenmek istense de, iktisadî ilişkiler ihtiyaç duyulmaktaydı. İspanyollar açısından bakıldığında, baharat, bir takım ilaçlar, boyalı boyanmamı, baskılı pamuklu kumaşlar üzere Osmanlı'nın sunduğu çok çeşitli ürünlerinden vazgeçilmesi mümkün değildi. Kuzey Afrika'nın ucuz meyveleri, tahılları, deri ve balmumu her zaman için İspanyol pazarında ilgi görmekteydi. Tüm bu ürünler, yarımadanın tek ürünü olan ve İslam dünyasının talep duyduğu Amerikan gümüşü karşılığında değerlendirilmekteydi [23].

spanyollar, her zaman Kuzey Afrika ve Osmanlı ile de i ik araçlarla ticaretlerini devam ettirme imkânı buldular. Venedik, Fransız, İngiliz, Hollanda, bayrakları altında ticaret devam etti. Marsilya, Livorno, Cenova, iki taraf arasında en önemli aracı Avrupa limanlarıydı. Bu Avrupa limanları, spanya'nın ihtiyaç duyduğu slam dünyasının ürünlerini yarımadaya taşıırken Amerikan gümünü de o bölgelere yönlendirme i ini yerine getirmekteydiler [23].

spanya'nın slam dünyasına kar ı getirdi i yasaklar genel olarak tanımlı de ildi, ticarî aktivitelerin durumuna göre de i mekteydi. Bazen yalnızca belli ürünlerin ticaretinin yapılması yasaklanırken bazen de genel anlamda tüm ürünlere yasak getirilebilmekteydi. Ama mutlaka açık bir kapı bırakılmaktaydı. Krallık, belli bazı ürün ve kurumlar için, ticarî trafi e ortak olabilmek amacıyla ayrıcalıklı lisans verme haklarını elinde tutmaktaydı. Yasakların sık sık dile getirilmesine bakıldı ında, Osmanlı ve Afrika kıyıları ile ticaretin tam anlamıyla önlenemedi i görülmektedir [23].

Osmanlı Devleti, dü manla ticarete getirdi i yasaklara sıkı denetim uygulamaktaydı. Bununla birlikte sınır bölgelerinde her zaman için dü mana yardım eden ve gerekli emtiayı sa layan, kaçakçılık yapan kimseler bulunmaktaydı. Mühimme defterlerinde yer alan hükümlerde, dü man kadırgalarına zahire verilmesinin engellenmesine dair hükümler yer almaktadır. 7 numaralı Mühimme defterinde yer alan, 17 Cemeziyelevvel 975/19 Kasım 1567 tarih ve 459 numaralı Mora Beyi'ne gönderilen hükümde, Malta ve spanya kadırgalarına zahire veren ve dü manla birlikte hareket ederek onlara kılavuzluk yapan Makalimali nahiyesi kâfirlerine engel olunması bildiriliyor [25]. Yine 7 numaralı Mühimme defterinde yer alan 21 evval 975/19 Nisan 1568 tarihli hükümde aynı konuya temas edilmektedir. spanya ve Malta kâfirlerine kılavuzluk yapan ve zahire veren Mezistre'nin Makali Nahiyesi keferesine kar ı giri ilecek olan harekât hakkında Mora Beyi bilgilendirilmektedir. Kendisinin de donanmaya katılması ve hazırlıkların dü mana sızdırılmaması isteniyor [26].

XVI. yüzyılın önemli bir özelli i spanyol gümü paralarının tüm Akdeniz'i istila etmesidir. Amerika'dan çok yüksek miktarlarda gümü spanya'ya ula makta ve burada paraya çevrilmekteydi. Hammaddede ihracatçısı konumunda olan spanya'nın ihracatı, ithalatını kar ılamamaktaydı. spanya, aç ını d ı dünyaya bol miktarda gümü ihraç ederek kapatıyordu. Bu yüzyılda spanyol gümü paralarının istilası, tüm Akdeniz'i etkisi altına aldı. 1580'lere do ru Cezayir pazarlarında geçerli olan paralar spanyol eküsü, gümü riyaller, altılık, dörtlük ve özellikle de sekizlik sikkelerdir. Tüm bu paralar, pazarda prim yapmakta ve Osmanlı ülkesine yönelik en büyük mal kalemlerinden birini olu turmaktaydı. Riyaller, Türkiye'ye sandıklar dolusu ihraç edilmekteydi. 1580'den sonra spanyol gümü ünün

gerçek da ılım merkezi talya oldu. Bu tarihlerden sonra talya'nın en önemli görevi, spanya'nın bol miktarda olan parasını Do u Akdeniz'e bo altmaktı [27].

Osmanlı tebaası olan ve Avrupa'nın pek çok yerine da ılım ticarî ebekeleri bulunan Müslim ve özellikle de gayrimüslim vatandaşlar, spanya ile dolaylı ekonomik ili kilerin devamında önemli rol oynamaktaydılar. Bu ailelerden biri olan Mendes ailesi, stanbul'da ticaret, bankerlik ve vergi mültezimliği i lerile u ra maktaydı [9]. Aslen Portekiz asıllı olan Mendes ailesi Kanuni'nin himayesinde, 1553'de stanbul'a gelerek yerle ti. Ailenin servetinin 400.000 altın duka oldu u ifade edilmektedir. Mendes ailesinin stanbul'a yerle mesi Avrupa ile ticaretin giderek daha çok önem kazandı ı bir döneme rastlamaktaydı. O zaman Mendes ailesinin ba ında olan Dona Gracia, Avrupa ile Osmanlı arasında bu day, biber ve yapa ı ticaretini kontrolü altında tutmaktaydı [9].

Osmanlı ve Kuzey Afrika kıyıları ile spanya arasındaki ticaretin en önemli merkezi Cadiz'di. Cadiz limanları, Amerika ve Avrupa malları ile Do u mallarının takasının yapıldı ı depolardı. Cadiz limanlarının d ında Malaga, Marbella ve Almeria gibi Do u Endülü s limanları ve Valencia [28], Mallorca (Vidal 1976) ve Barcelona gibi do u kıyıları da spanya'nın Osmanlı ve Kuzey Afrika ile ticaretinde önemli rol oynamaktaydı [29].

XVI. yüzyılda Osmanlı ve spanya arasında do rudan ticaret olmadı. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nden ahidnâme elde etmi olan birçok Avrupa ülkesinin limanları, Osmanlı- spanya ticaretine aracılık ederek Do u mallarını, spanya'nın gümü ü ile takas ettiler. XVI. yüzyılda aracı limanların önemi büyüktü. Ba langıçta iki taraf arasında en önemli aracı Venedik'ti. Venedik, sahip oldu u ahidnâme ile Do u ticaretini devam ettirmekte ve Akdeniz'in iki yakasında mal transferini sa lamaktaydı. Daha sonra Venedik, yerini Fransız limanı olan Marsilya'ya bıraktı. Bu zamandan sonra spanya ve Osmanlı devletleri arasında en önemli limanlardan biri Marsilya oldu. 1566 yılında, Marsilya'nın Paris'e gönderdi i bir raporda, ehrin limanının do unun mallarını satın almak için gelen spanyol ve talyan tacirlerle dolu u anlatılmaktadır: "Baharatlar, ilaçlar, pamuklular, Do u'nun ürünleri... spanya'dan, talya'dan ve di er yerlerden yabancıların, büyük miktarlarda altın ve madeni paralarla bu malları satın almak için Marsilya ehrine gelmelerine neden oluyor" [29].

Avrupa'ya, özellikle de Fransa'nın Marsilya limanına ihraç edilen kaba pamukluların, Batı Anadolu'daki en önemli üretim merkezi zmir'di. Fransızlar, Anadolu'dan ithal ettikleri bu kuma ları, spanya'ya ihraç etmekteydiler. spanyollar da bunları

plantasyonlarda çalı an köleleri giydirmek üzere Amerika'ya göndermekteydi [9].

spanya ve Osmanlı arasında aracılık eden Marsilya dı ndaki di er Avrupa limanları içerisinde Livorno, Genova, Messina, Malta, Menorca, Gibraltar gelmektedir. Fransız tacirler, Livorno ve Genova'dan aldıkları spanyol kuru unu Do u'ya satmaktaydılar. Genova, Livorna ve Messina'na, Osmanlı limanları ile yaptı ı ticarete düzenli olarak para, özellikle de spanyol kuru u ihraç etmekteydi [30].

VI. SONUÇ

Cihan hâkimiyeti iddiasına sahip iki devlet, Osmanlı ve spanya devletleri, XVI. yüzyılda, birbirlerine rakip oldular. Yüzyıl boyunca Akdeniz, iki devletin askerî, siyasî ve iktisadî yollarla devam eden mücadelesine tanık oldu. 1538 Preveze galibiyeti, Osmanlıların Akdeniz'de üstünlü ü ele geçirmesini sa ladı. nebahtı yenilgisi ise bir sarsıntıya yol açtı. Bununla birlikte Osmanlılar, Akdeniz'de üstünlüklerini korudular. 1574'te Tunus'un, kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra spanya, Akdeniz mücadelesini terk ederek a ırlı ını Atlantik'e verdi.

Osmanlı ve spanya arasında devam eden mücadele, Akdeniz'in iki yakasında ticareti tamamen sonlandırmadı. XVI. yüzyılda taraflar arasında do rudan ticaret olmadı. Fakat Osmanlı Devleti'nden ahidnâme elde etmi olan birçok Avrupa ülkesinin limanları, Osmanlı- spanya ticaretine aracılık ederek Do u mallarını, spanya'nın gümü ü ile takas etmekteydiler. Bu yüzyılda, kar ılıklı ticarete aracılık eden limanların önemi büyüktür. Ba langıçta iki taraf arasında en önemli aracı Venedik'ti. Venedik, sahip oldu u ahidnâme ile Do u ticaretini devam ettirmekte ve Akdeniz'in iki yakasında mal transferini sa lamaktaydı. Daha sonra Venedik, yerini Fransız limanı olan Marsilya'ya bıraktı. Bu zamandan sonra spanya ve Osmanlı devletleri arasında en önemli limanlardan biri Marsilya oldu.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Hess, A. (2010). *Unutulmu Smırlar 16. YY. Akdeniz'inde Osmanlı- spanyol Mücadelesi*. (Çev.: Kolçak, Ö.). stanbul: Küre Yayınları.
- [2] Arıkan, M. & Toledo, P. (1995). *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk- spanyol li kileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili spanyol Belgeleri*. Ankara: D.K.K. Karargah Basımevi.
- [3] Fernandez, L.S. (1980). Las Relaciones de Los Reyes Catolicos con Egipto. *En La España Medieval*, (1), 507-520.
- [4] nalçık, H. (2010). *Osmanlılar: Fütühat, mparatorluk, Avrupa ile li kiler*. stanbul: Tima Yayınları.

- [5] Peçevî brahim (1968). *Peçevî Tarihi*. (Çev.: Uraz, M). Cilt 1. stanbul: Ne riyat Yurdu.
- [6] Özbaran, S. (2004). *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*. stanbul: Kitap Yayınevi.
- [7] Uzunçar ılı, .H. (1983). *Osmanlı Tarihi*. Cilt: 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- [8] de la Torre, A. (1949). *Documentos Sobre Relaciones Internacionales De Los Reyes Catolicos*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- [9] nalçık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı mparatorlu u Üzerine Ara tırmalar-1*. stanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları.
- [10] Pirî Reis (1973). *Kitâb-ı Bahriyye, Denizcilik Kitabı*. (Hzr.: Senemo lu, Y.). Cilt: 1. stanbul: Tercüman Gazetesi.
- [11] Uzunçar ılı, .H. (1983). *Osmanlı Tarihi*. Cilt: 3/1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- [12] *Ba bakanlık Osmanlı Ar ıvi*. A. DVN.MHM.d 012, h. 266, 126.
- [13] Toledo, P. (1995). nebahtı: Dünya Egemenli i çin Akdeniz'de yapılan Son Deniz Sava ı. (Eds.: Arıkan, M. & Toledo, P.). *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk- spanyol li kileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili spanyol Belgeleri* içinde. Ankara: D.K.K. Karargah Basımevi, 104-118.
- [14] Selânikî, Mustafa Efendi (1999). *Tarih-i Selânikî*, Mehmet p ırlı (Hzr.). C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- [15] *Ba bakanlık Osmanlı Ar ıvi*. A. DVN.MHM.d 021, h. 404, 165.
- [16] Jorga, Nicolae (2005). *Osmanlı mparatorlu u Tarihi*. C. 3. Nilüfer Epçeli (çev.). stanbul: Yeditepe Yayınevi.
- [17] Imizcoz, Jose M. Floristan (2006). "II. Felipe Döneminde spanyol Siyaseti: Sabotaj ve Utanç verici Ate kes". Pablo Martín Asuero (Ed.). *spanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk*. stanbul: Kitap Yayınları, 191-216.
- [18] Andrés, S.P.; Oya, D.J.; Belmonte, J.M.B.; Merino, M.M. & Ruiz, R.L. Correspondencia cifrada entre Giovanni Margliani y Antonio Pérez, secretario de Felipe II. (<http://www.archivodelafrontera.com/clasicos.htm>) [01.07.2011].
- [19] Von Hammer, J. (1990). *Osmanlı Tarihi*. (Çev.: Ata, M). Cilt: 2. stanbul: Milli E itim Bakanlı ı Yayınları.
- [20] Archivo General de Simancas. (1535). Estado Bölümü. No: 462.
- [21] Kapan ahin, M. (2008). *Kanuni'nin Batı Politikası*. stanbul: Gökkuşbu.

- [22] Nadal, G.L. (1999). Entre la Cruz y la Media Luna. (Ed.: Cebria, E.B.). *Congreso Internacional Felipe II y el Mediterraneo Barcelona*. Cilt:1. Barcelona: Sociedad Estatal Para la Commemoracion de Los Centenarias de Felipe II y Carlos V, 409-425.
- [23] Corrales, E.M. (2005) De Como el Comercio Se mpuso a La Razzia En Las Relaciones Hispano-Musulmanas En Tiempos Del Quijote. *Revista de Historia Económica - Journal of Iberian and Latin American Economic History*. 23(1), 139-160.
- [24] Faroqhi, S. (2003). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Ya amak*. (Çev.: Güven, G.Ç. & Türesay, Ö.). stanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [25] *Ba bakanlık Osmanlı Ar ivi*. A.DVN.MHM.d 007, h. 459, 173.
- [26] *Ba bakanlık Osmanlı Ar ivi*. A.DVN.MHM.d 007, h. 1301, 451.
- [27] Braudel, F. (1989). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. (Çev.: Kılıçbay, M.A.). stanbul: Eren Yayıncılık.
- [28] Lopez, E.G. (1986). Dos Decades De Estudio Sobre el Comercio Valenciano En La Edad Moderno. *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*. (6-7), 193-206.
- [29] Corrales, E.M. (2001). *Comercio de Cataluña Con el Mediterraneo Musulman (Siglos XVI-XVIII)*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- [30] Frangakis-Syrett, E. (2006). *18. Yüzyılda zmir'de Ticaret (1700-1820)*. (Çev.: Diken, Ç.). zmir: zmir Büyük ehir Belediyesi Kültür Yayını.

Faruk BAL

(faruk-bal@hotmail.com)

He has a PhD. of economic history. He completed his doctorate in Marmara University. He is interested in socio-economic structures of the Mediterranean world, Ottoman economic history studies and international economic relations.